

prof. dr *Duško Vejnović*, redovni profesor Univerziteta u Banjoj Luci,
predsjednik Evropskog defendologija centra Banja Luka, glavni i odgovorni
urednik naučnih časopisa *Defendologija* i *Sociološki diskurs*

DRUŠTVENI RAZVOJ I LJUDSKI RESURSI-KUDA IDE SRBIJA I BiH?

“Treba govoriti...ni po babi, ni po stričevima, već po pravdi boga istinoga”

Razvoj i napredak, kao poboljšanje položaja ljudi, spadaju, počev od 18. vijeka u paradigmatičke temelje onoga što se samo po sebi razumije, u evropskoj i američkoj kulturi. Pri tom, pojam napretka sugerise shvatanje o nekoj linearnoj progresiji, o provođenju jednog samokretanja čovječanstva koje je po svojoj suštini usmjereno prema "napred" ili prema "gore". Razvoj je pokušaj *prevazilaženja opšte prihvaćenih standarda i iluzija* koje opravdavaju postojeću strukturu. Procesi razvoja podrazumijevaju *pojavu novog "društvenog karaktera"* i mentalnog sklopa koji mnoge ljude tjera na otpor, zbunjenost i tjeskobu. Sve to utiče da *proces društvenog razvoja postaje složen*, a promijene moraju da budu češće i rafiniranije. **One zahtijevaju odvažne, stručne, moralne, odane ljude, voljne da žrtvuju svoju karijeru, pošto nema više vremena u današnjem vremenu nevremena koje zahvata prioritarno Bosnu i Hercegovinu i Srbiju..., da se sa tromašću uma obezbijedi komfor tijela.** Ima mišljenja da je pojam razvoja zastario, ne samo na epistemološkom nivou, već i na nivou stvarnosti; *razvoj se vrlo često pretvara u parolu* pri čemu se stvarnost zaboravlja. O razvoju se pokušava, ponekad, govoriti kao o nečemu apsolutno nezavisnom, naročito u industrijskim sistemima i "državama blagostanja". To je *ideologija koju istraživači nazivaju "razvojističkom"*. Često se postavlja pitanje da li je industrijalizacija uvijek vodila u napredak i da li ljudi, u savremenom industrijskom (postindustrijskom) društvu, žive srećnije i zadovoljnije nego u tradicionalnim agrarnim društvima? Najjači argument koji se poteže u korist industrijalizacije bio je podizanje opšteg *standarda života*. Danas se niko ne bi odrekao dostignuća tehničke civilizacije i svega onoga što olakšava rad i život. Prednosti industrijskog sistema su tako očigledne – smatraju tehnološki optimisti – da skoro nema potrebe da se postavlja pitanje u vezi s njima. S druge strane, nije zanemarljivo upozorenje pesimista i kritičara industrijske civilizacije i vještačke sredine, njihova sumnja u blagodat tehničkog svijeta. Ta argumentacija polazi od stava da je postojeći materijalni napredak u osnovi nepotreban. Orijentacija samo na ovu vrstu napretka smanjuje kvalitet života i intenzivitet kvaliteta doživljaja. "Time što se poboljšao materijalni, mjerljivi životni standard što se,

dakle, poboljšalo snabdijevanje individua hranom, odjećom i predmetima domaćinstva, što se poboljšalo njihovo zdravstveno stanje itd. ili što su se smanjili troškovi za to, dakle recimo dužina radnog dana, ne znači još da je prema ovom relativiranju, neosporno došlo do toga da se čovjek osjeća bolje. Brzo se uspostavi novi nivo normalnog, tako da prošlost, doduše, izgleda kao doba kad su se ljudi morali odricati mnogo toga čega se mi sad ne bi odrekli, ali time nije rečeno da je sadašnjost, ukupno uzevši, srećnija. Tehničke inovacije i ekonomski rast, zadovoljavanje određenih potreba pomijerili su na viši nivo. To je uslovalo da se predstava o napretku tako učvrstila u svijet modernog društva da se preko nje ne može jednostavno preći. Studije o društvenim promjenama (social change) i razvoju (development studies) gotovo da su najbrojnije u sociološkoj literaturi od II svjetskog rata do danas; još više ova konstatacija vrijedi za studije ekonomskog rasta (economic growth) i razvoja (economic development) u ekonomskoj nauci. Ekonomski razvoj i industrijalizacija nastupali su galopirajuće, često se osvrćući na hor glasova sumnji u blagoslove kojima su ih oni darivali. Na pitanje da li je industrijalizacija dovela do napretka čovječanstva i da li ljudi u modernom industrijskom društvu žive zadovoljnije, punije i srećnije u poređenju sa agrarnim društvima, za pripadnika industrijskog društva odgovor je jasan: Ko bi se odrekao dostignuća tehničke civilizacije i digitalizacije i ko bi želio da živi bez onoga čime moderno društvo olakšava rad, bez elektriciteta, tekuće vode i medicine? Ko bi poželio da se vrati u hladnu seosku izbu, bez prozorskih okana, oskudnu, osvijetljenu dimljivim lučem, da živi u stalnom strahu od gladi i bolesti, bez automobila, televizije i frižidera? Zar prednosti industrijskog i digitalnog sistema nisu toliko vidljive da skoro i nema potrebe postavljati pitanja o tim prednostima? Mjeren kvantitativno, razvoj je uvijek uključivao više materijalnih dobara, više dohodaka, više očuvane prirode, više demokratije i slobode. Međutim, razvoj ne uključuje samo kvantitativne promijene i rast, nego i kvalitativne karakteristike i vrijednosne dimenzije (progres, regres). Otuda i sežu *ideje o relativnosti razvoja, ali i o njegovoj univeerzalnosti, ukoliko postoje neke opšteprihvaćene vrijednosti*. Da je svaka dimenzija napretka relativna, najbolje svjedoči napredak u smislu porasta blagostanja i zadovoljavanja onih potreba, čija je relativnost u istorijskom poređenju sasvim očigledna. Tako, na primjer, higijenske uslove u kojima su živjeli čak i pripadnici višeg plemstva u srednjem vijeku, svaki zatvorenik u nekoj industrijskoj zemlji, smatrao bi potpuno nemogućim i nedostojnim za čovjeka. Naravno bilo bi apsurdno misliti da se srednjovjekovni grof osjećao neugodnije od onoga ko se danas nalazi u dobro zagrijanom zatvoru. Materijalni napredak podiže nivo prema kojem se orijentišu i artikulišu ljudske potrebe. Nekada se povećanje nivoa života može

platiti smanjenjem kvaliteta života. Time što se poboljšao materijalno mjerljivi životni standard, snabdijevanje čovjeka hranom, odjećom, predmetima za domaćinstvo, što se poboljšalo njegovo zdravstveno stanje, itd. ili što su se smanjili troškovi za to, npr. dužina radnog dana, ne znači još da je prema ovoj relativizaciji neosporno došlo i do toga da se čovjek osjeća bolje. Brzo se uspostavi *novi nivo normalnog*, tako da prošlost, doduše, izgleda kao doba kad su se ljudi morali odricati mnogo toga čega se sad ne bismo odrekli, ali time *nije rečeno da je sadašnjost, ukupno uzevši, srećnija*. Misao o totalnoj relativnosti u vezi sa blagostanjem "govori protiv toga da se sukcesija kulture shvata u smislu nekog "napretka". Ipak, ovdje su mogući prigovori u korist koncepcije napretka. U okviru nijansirane argumentacije može se bez daljnega priznati da je, zahvaljujući tehničkim inovacijama, digitalizacijom i ekonomskim rastom, taj normalni nivo, prema kojem se orijentišu potrebe, pomijeren sa nižeg na viši nivo. Možemo sebi predstaviti jedan rastući kontinuum takvih nivoa koji se veoma razlikuju po svom fizičkom kvalitetu ali su za svakoga savremenika po sebi razumljivo normalno stanje. U tome se, ipak, sigurno može gledati nekakav napredak i to ne samo u formalnom smislu. Prelaz sa jednog ranijeg nivoa na neki kasniji dešava se prema mjerilu potreba na ranijem, tako da se, iz njegove perspektive, ovaj prelaz osjeća kao poboljšanje. Sve dok se govori o zadovoljavanju potreba, dobrom osjećanju i sreći, svaka kritika napretka, kao i njegova odbrana, dovodi do velikih teškoća. Druga teškoća u konstruisanju socijalnih indikatora još je teža i kontraverznija: ako se žele utvrditi ključne dimenzije društvenog razvoja za koje treba konstruisati indikatore, neophodno je da postoji prihvaćena, ali konzistentna *teorija društvenih promijena*. Društvena promijena je uvođenje novih elemenata u društvenu strukturu; ovi procesi izazivaju drugačije društvene interakcije, drugačije funkcionisanje društvenog sistema, promijene u položaju elemenata strukture. Društvena promijena se manifestuje kao *razlika između dvaju ili više stanja istog sistema* odvojenih nekim vremenskim intervalom, pa se kao akva može izraziti u vidu stepena na kontinuumu kumulacije i razlike kasnijeg stanja s prethodnim. Radikalnije društvene promijene uvijek podrazumijevaju *promijenu strukture i institucija*, promijenu "ukalupljenih vrijednosti", društvenog karaktera *društvene psihologije i duha* društva uopšte. Po mišljenju Ivana Ilića društvene promijene obuhvataju reorganizaciju društvene strukture koja se opaža kao "subverzija ili revolucija. U pitanju je revizija čovjekove stvarnosti i nova definicija svijeta na način primjeren toj stvarnosti. Razvojni proces je pokušaj da se stvori jedna sredina i onda obrazuje po skupoj cijeni da bi se njeno stvaranje isplatilo". Promijene su neutralne; one su stalne, što je trenutno primjer Srbije i BiH, a napredak i razvoj nisu. Napredak je *vrijednosno obojeni* pojam, dok

su promijene vrijednosno neodređene. Ima mišljenja da treba praviti *razliku između napretka i razvoja*, gdje bi se razvoj, slično promijeni, definisao neutralno, a napredak vrijednosno, u smislu da ono što je vrijedno za jednog ne mora biti vrijedno za drugoga. Prosvećenost, razvoj i napredak odlika su i specifičnog evropskog gledanja na stvari. Razvoj pretpostavlja određene ciljeve i razlozi promijena upravo leže u želji da se postigne određena svrha. Pitanje razvoja zahtijevaju odgovore i razriješenja slijedećih dilema, **što je posebno u ovom trenutku specifično za Republiku Srbiju i BiH.**

1. Kakvi treba da budu pravci i modeli razvoja (ekonomskog, političkog, kulturnog, obrazovnog, socijalnog, moralnog itd.) **da bi se ubrzale promijene i društveni razvoj u Srbiji i BiH?**
2. Ko je nosilac ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja? Ko su subjekti tih promijena?
3. Kakvi su postojeći institucionalni mehanizmi i da li omogućuju razvojne procese ili se osjeća, figurativno rečeno, "razvojna bol"?

Trajno se postavlja pitanje... *Kako odrediti ljudske resurse?*

Slogan resursi se vrlo često koristi u preduzetničkim i poslovnim krugovima. Riječ resurs obuhvata *kapital, opremu i ljude* koji predstavljaju osnov i krvotok svake organizacije. Pojam *ljudski resursi* je relativno nov i vrlo često nailazi na otpor i zbunjenost koja smatra da čovjek uvijek mora imati *ontološku privilegiju* i da se ne može svoditi na ogoljeni resurs, "oruđe koje govori" (Aristotel). Sam pojam nije ni u duhu našeg jezika, iako upućuje na ljudske potencijale, orijentiše na ljude, kao ključ razvoja. U savremenom društvu, a njemu treba da teži Srbija i BiH ne postoji sumnja da *kvalitet* neke organizacije i granice njenog uspjeha i *razvoja* određuju ljudi. To predstavlja najveću prednost na konkurentskim tržištima. Uspješno i kreativno upravljanje kadrovskim potencijalima u Srbiji i BiH postaje prioritet savremenog menadžmenta. Kreativnost predstavlja slobodu; *njoj su strane nadzori, pritisci i nalozi*. Oni jednostavno nisu u skladu sa ljudskom prirodom, suštinom čovjeka, nisu u skladu sa moralnim i demokratskim principima. "Upravljanje ljudima" može dovesti do potpune kontrole ljudske ličnosti. Manipulacija je uvek moguća pogotovo kad ciljevi zaposlenih i organizacije nisu u saglasnosti. Ideja manipulacija i manipulacija idejama dominira u određenim krugovima politika u Srbiji i BiH. Politika kao javna djelatnost u svojim temeljima u Srbiji i BiH mora imati etiku...i tada će biti ozbiljna. Sada je duboko podjeljena, polarizovana, konfliktna, nefunkcionalna. Ima mišljenja da je plodonosniji stari pojam *kadrovi* u

smislu ukupnih *ljudskih potencijala* (uostalom čovjek je biće mogućnosti). Razvijene zemlje mijenjaju *poslovnu filozofiju* i okreću se čovjeku i njegovim kreativnim potencijalima, *znanju i ekspertskoj moći* kao najvažnijim proizvodnim i razvojnim resursima. Osnovna pokretačka snaga postaje preduzetnička inteligencija, stvaralačka imaginacija ljudi, "*industrija znanja*". Opstanak organizacije zavisi od prave iskorišćenosti ljudskog uma. Snaga i uspješnost organizacije sve manje zavisi od mašina, opreme i kapitala, a sve više od *kvaliteta kadrova, količine i politike pameti, ali politike koja će biti u funkciji stvaranja, a ne varanja*. Osnovno pitanje formuliše se u okvirima novih razmišljanja: Kako razviti preduzetničke *sposobnosti, interes* i klimu u kojoj *inovacije i stalne promijene* postaju osnovni zadatak. Znanje, inovacije i ulaganje u obrazovanje, kojemu treba vratiti obraz, postaju ključni faktor razvoja. Stvara se "*nova aristokratija znanja*" koja zamijenjuje "aristokratiju talenata" industrijske revolucije. Prosto rečeno, "genije je pobijedio talenta". Složenost tehnologije i visoka sofisticiranost proizvoda i usluga čini organizacije mnogo osjetljivijim na nedostatak kvalitetnih ljudi. Sve to uslovljava da se *investira u ljude* (obrazovanje) i to postaje najvažnija razvojna investicija. Stalno učenje, obrazovanje i reobrazovanje postaje permanentna potreba. Samo konstantno obrazovanje i *trening* može osigurati osnovu na brze promijene, neophodnu adaptaciju i razvoj. Dobar *program za prilagođavanje* stvara uslove za dugoročnu produktivnu vezu između radnika i preduzeća. Ukupan razvoj organizacije se sve više posmatra kao način povećanja i poboljšanja znanja, vještina saznanja, razvoj ukupnih potencijala i sposobnosti zaposlenih, promijene stavova, vrijednosti, aspiracija i ponašanja zaposlenih. Na značaju dobijaju širenje "*preduzetničkog duha*" i orijentacija na promijene. Tome je usmijeren i sistem motivacije koji uz materijalnu situaciju osigurava autonomiju, samoaktualizaciju, individualni rast i razvoj.

Model ljudskih resursa ukazuje:

1. organizacija posjeduje materijalne, finansijske i ljudske resurse,
2. najvažniji su ljudski resursi,
3. zaposleni posjeduju skrivene mogućnosti (potencijale i sklonosti koje drijemaju u tradicionalnoj organizaciji rada),
4. *preporuke*: zadatak rukovodioca je da temeljno upozna zaposlene, otkrije njihove sposobnosti, znanja i motive - ukupne potencijale, uskladi ih i usmijeri ka ostvarivanju ciljeva organizacije,

5. da stvara ambijent za ispoljavanje sposobnosti, uvećavanje i *primijenu* znanja, vještine zaposlenih.

Vežano za napred navedeno u sociološkoj i pedagoškoj literaturi često nalazimo misao kako vaspitanje mora da prožima čitavo društvo. Međutim, po tradiciji škola je dio društva umjesto da je središte društva i kulture. Vrlo često se previđa da vaspitanje obuhvata dva sasvim različita i podjednako neophodna procesa: *socijalizaciju i individuaciju*. Obrazovanje se najčešće svodi na uopštene slogane kao što su: prenošenje kulturnih vrijednosti, duhovni razvoj, ovladavanje osnovnim vještinama življenja u svijetu, ostvarivanje potencijala, stvaranje korisnih članova društva itd. Mnogi istraživači upozoravaju da bi bila šteta "da predvidimo mogućnost vaspitanja kao sredstvo za sticanje *mudrosti*; da omalovažavamo usvajanje *znanja* radi zadovoljavanja radoznalosti, bez nekog drugog motiva sem želje da znamo; i da izgubimo poštovanje prema *učenju*". Obrazovanje je nešto što pojedinac postiže učenjem. Ono je aktivno, lično vođena stvar. Postoji dualizam između znanja kao nečeg spoljašnjeg, ili, kao što se često kaže objektivnog, i znanja kao nečeg čisto unutrašnjeg, subjektivnog, psihičkog. Postoji s jedne strane skup gotovih istina i s druge strane strane gotov duh snabdijeven moći za saznanjem – samo ako hoće da je iskoristi, za šta on čudnovato ima malo volje. Razlika između materijala i metode o kojoj smo često govorili, jeste vaspitni ekvivalent ovog dualizma. Socijalno uzevši, ova razlika ima veze sa suprotnošću između slobodnog napredovanja pojedinca i njegove zavisnosti od danih autoriteta. Vaspitanje je sistem postupaka procedura i sredstava kojima se postiže da ljudsko biće svojim ponašanjem, prosuđivanjem, odnošenjem i opredjeljenjem postane član zajednice. Kad se pretjera u specifikaciji vaspitanja, previše se ističe razlika između vaspitanja i obrazovanja. Vaspitanje je primarno, i njega karakteriše usmjerenost, namjera i idejnost. Svrha je vaspitanja oživotvoravanje duhovnog i po tome se vaspitanje uzdiže iznad dresure, drila ili spremanja za jednu funkciju. Vaspitanje je dakle središnji pojam, obuhvatan i superioran nad ostalim. Bez njega obrazovanje i obučavanje gube pedagošku vrijednost; umesto obrazovanja volje, uma, ruke i srca nastaje dresura, mehaničko funkcionisanje i adaptiranje. Prenos ne može ići tako da se čovjek jedno vrijeme vaspitava, zatim obrazuje, a onda obučava. Sve se to ostvaruje istovremeno, u cjelini i tada društvo i država imaju funkcionalnu korist za razvoj od kadrova u koje su uložili vaspitanje i obrazovanje. **Države, pa i Srbija i BiH u visokom obrazovanju moraju ojačati kriterije, kvalitet, suprotstaviti se onim visokoškolskim ustanovama koje certifikuju neznalice, daju diplome, ali ne daju znanje, nastavu izvode neki profesori koji su nekompetentni i došli do**

profesure sa “debelim knjigama, a kao tanki ili nikakvi pisci”. Politički studenti, politički profesori, političke diplome ako se zloupotrebe postaju opasnost po razvoj društva i države... Zašto to ne zaustaviti...?